

ESKİÇAĞ'DA “SAĞ VE SAĞ EL” KAVRAMININ TAŞIDIĞI DİNSEL ANLAM

SANDALCI, Sema*
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Bu çalışmada, MÖ I. binin ortalarına ait Eski Yunan yazılı kaynaklarda geçen “kutsal, doğru, saygın, zeki, makbul ve uğurlu olan” şeklindeki anlamları taşıyan “sağ” kelimesi ve buna bağlı olarak “sağ el,” ayrıca “sağdan gelen” ve “sağduyu”ya bakışı içeren cümleler ele alınmaktadır. Çalışmayı hazırlarken, “sağ” kelimesine verilen benzer değerlerin daha eski çağlara ve başka kültürlerle de uzandığını gördüğümüzden, MÖ II. Anadolu Hitit dünyası ve MÖ III. bin Mezopotamya kültürüne dair bilgilere de başvurulmuş ve böylece yaklaşık 5 bin yıldan beri kelimenin aynı anlamının ve değerinin korunduğu dikkati çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağ, sağ el, uğurlu, saygın, makbul olan; sol, beceriksiz.

ABSTRACT

In this study, we have explained the sentences which were concerned with the word of “right” that was meaning “right, shrewd, clever, lucky” and also “the right hand” and also “from right side” and “self-control” in the old Greek texts, B.C. first millenium. As we study this subject, we see that the word of “right” with the same meanings, was extended to the older times and eastern cultures than Greek, for example in Anatolian Hitties in the B.C. II. millenium and in Mesopotamia in the B.C. III. millenium; so it is seen that this word has been used in this country for five thousand years as the same meaning and may be with same littera.

Key Words: right, the right hand, auspicious, respectable, eligible, the left, clumsy.

Bugüne temel olan pek çok değer ve geleneğin esası, günümüzden ortalama en erken 10.000 yıl öncesine uzanan tarıma dayalı ilk yerleşik düzen olan Neolitik zamana dayanmaktadır. Neolitik’ten önce içgüdüleriyle yaşayan, hayvanlardan pek çok yöntem öğrenen insanoğlu, avcılığın yanı sıra doğada toplayıcılıkla beslenmekteydi. Neolitik’ten itibaren, yıllardır izlediği doğanın, mevsimlerin,

* Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi; e-posta: sandalcis@yahoo.com

gece, gündüz değişimlerinin yanı sıra, gökteki ayın her gece aldığı şekillerden bir sıra takip ederek periyodik olarak zaman kavramını yakalamış ve ardından takvimi kurgulamıştır. Bu takvime göre toprağı ekip biçmeye başlayarak, o güne kadar *karmaşa (kaos)* sandığı yaşamın, aslında bir *düzeni (kosmos)* olduğunu anlamıştı. Bu çağdan itibaren güneş, ay, toprak, gökyüzü, hava, su, rüzgâr ve ateş arasında bir bağ olduğuna da inanmışlardı. Böylece, tarıma dayalı medeniyeti başlatan insanoğlu kuşaktan kuşağa aktararak birtakım inançlar, törenler, yasalar ve gelenekler geliştirmişti, bereket kaybolmasın diye, tanrı ve tanrıçalarla temsil edilen doğayla paralel bir yaşam sürülsün diye. İşte günümüzde süre gelen Asya, Doğu, bazı Akdeniz ülkeleri ve Anadolu'daki benzer adetlerin kökeni bu ortak döneme uzanmaktadır. Günümüz medeniyetin öncü dönemi olan Neolitik'ten itibaren insanoğlunun toprak ve suyun yanı sıra gece bitkileri büyüten gökteki aya, gündüz güneşe önem verdiği bilinmektedir. Bu yüzden, Doğu'dan başlayarak, medeniyetin beşiğı olan Mezopotamya (Suriye-Irak), Asya, Anadolu, İran, Mısır, ardından Girit, Yunanistan, Trakya ve İtalya, dünyanın diğer ülke ve kıtalarından bu bakımdan ayrıcalık taşımaktadır, bağrında eskiçağa özgü pek çok değerli buluntu ve izlerden dolayı, fakat yazık ki, bugün batı zihniyetince içleri âdeta boşaltılmaktadır.

Anadolu'da Neolitiğin izleri, en erken Mezopotamya kültürüne yakın olan yerlerde bulunmakta ve MÖ XI. ile VII. bin arasına tarihlenmektedir.¹ Buna bağlı olarak, farklı halk yapısıyla üst üste gelişen, kendine özgü kültür ve gelenekleriyle yoğrulmuş Anadolu coğrafyasının, bugüne değin dünya kültür ve siyaset tarihinde önemli bir stratejiye sahip olmasının nedeni, elbette geçmişten gelen gelenek birikimidir. Dolayısıyla, bugün kendini köklü sananların, belgeleriyle bu kökleri yansıtan geleneklerin izlerini ne denli barındırdıklarını ve tarihlendirilmesini yapmaları da gerekmektedir. Eskiçağ dilleri ve kültürleri mezunu olarak söyleyebileceğim, başta evlilik törenleri, aile ve siyasi düzen ve inanç adetleri olmak üzere, Anadolu'da binlerce yılın izleri günümüze değin süre gelmiştir.

Eskiçağ Doğu dünyasında tarımla birlikte toprak ve gökyüzü arasında bir bağ kurulmuştu. Buna göre, doğuran ve besleyen olan Toprak, dişildi. Ama yağmur olmazsa, toprak, kuruyor, kısır kalıyordu. Dolayısıyla, gökyüzü de yağmur sayesinde toprağı dölleyen eril bir güçtü. Doğanın dilini öğrenen insanoğlu, gökyüzündeki bulutların şeklinde de mevsimlik uçan kuşlardan da, hatta karanlık gölgelerden de bazı işaretler alıyordu. Medeniyet yolunda, insanoğlunun, atalarının izlerini, adetlerini, bilgilerini de dikkate alarak gördüğü bazı şekillerden,

¹ Tarihleriyle Anadolu Erken Neolitik yerleşmelerine birkaç örnek: MÖ X-IX. bine tarihlenen Halan Çemi (Batman ili); MÖ X-VIII. bine tarihlenen Çayönü (Diyarbakır); MÖ IX. bine tarihlenen Aşıklıhöyük (Niğde-Aksaray) ve MÖ VII. binin başlarına tarihlenen Nevali Çori (Şanlıurfa) için bkz. Sevin, 1995; 19-35.

olaylardan esinlendiğini birçok mitolojik olay göstermektedir. Bazen doğa, rüzgâr, su, bazen ağaçların esintisi, hayvanların sesleriyle, bağrılarıyla insanoğluna bir şeyler fısıldıyordu, âdeta konuşurcasına. Bazı hayvanları kurban etme ve organlarını, özellikle sağ tarafta bulunan ve çok önemli işlevi olan karaciğerlerini inceleme, bu anlayışın bir gelişimiydi.² Dolayısıyla zamanla, tehlikelerden korunma amacıyla, tanrılaştırılan doğanın pek çok değerlerinden gelen işaretleri yorumlama ve geleceği bilme, önemli bir nitelik haline gelmişti. İnsanlar, doğada hem iyiliğin hem de kötülüğün bulunduğunu anlamış, ama doğanın iyiden yana olduğunu da kavramıştı.³ Bu yüzden, her biri güçlü olan, iyiyi iyilikle, kötüyü kötülükle cezalandıran tanrı ve tanrıçaların düşüncelerini, sadece onların seçtikleri ulu kişiler görebilmekteydi. Bu yüzden tanrıların yeryüzündeki gücü ve temsilcileri olan krallar ve soylular, tanrılar adına hareket ettiğinden, savaşta ve barışta yanlış yapmamalıydı. Yapanlar, tanrısal desteği almamış ya da kaybetmiş olanlardı, dolayısıyla halkın ve soyluların gözünde itibardan düşerlerdi. Krallar, soylular ve yöneticiler, bulunduğu toprağı korumakla görevliydi. Çünkü toprak, onları ve halkı besleyen, ata mezarlarını barındıran bir anaydı. İşte bu yüzden özellikle geleceği bilmek ve ona göre doğru davranmak Eski Çağ'da önemliydi. Kehanetler, kahinler, biliciler, tanrı ve tanrıçalara sunulan kurbanlar, adaklar, dualar, yeminler, törenler hep doğruyu görme, tanrıların onayını, desteğini almaya yönelikti. Onlardan gelen işaretleri yorumlamak bu bakımdan oldukça önemliydi. Dolayısıyla, tanrısal desteğin her an insanın üzerinde taşıdığını görmek için de bazı adetleri geliştirmeleri kaçınılmazdı. İşte “sağ” kelimesinin bu anlamda eski çağ dünyasında taşıdığı önemli bazı izleri görmekteyiz, nitekim bu izin etkisi zaman içinde değişen dinsel süreçlere karşın günümüzde bile sürmektedir. Örneğin, Hıristiyanlık'ta kutsama sağ elle yapılır. Halk arasındaki adetler bir yana, İslam inancına göre de sağ kelimesi, hak olan, sevilen, hayırlı ve uğurlu sayılan bir taraf; sağ el de bolluk, bereket, ayrıca hayır ve bereket, kabul etme, hâkimiyet, güç, kuvvet ve cömertlik anlamına gelmektedir. Sağ el, sağ ayak, sağ taraf gibi her türlü işe sağ'dan başlanması da uğur, hayır ve bereket anlamını taşımaktadır. Ayrıca, İslami gelenekte bir ölüye sorgu melekleri sağ taraftan yaklaşırsa, onun sorgusunun kolay ve cennetlik olduğunu, eğer sorgu melekleri sol taraftan yaklaşırsa, onun sorgusunun zor ve cehennemlik olduğunu gösterir.

² MÖ 3. binden itibaren Babil'de adak hayvanlarının özellikle de en baş kurbanlık olan koyunun iç organlarında olağan dışı oluşumları gözlemlemek yaygın bir uygulamaydı.... Karaciğer kurtçuklarının açtıkları delikler ... fal açısından önem taşırdı... Karaciğerin belirli bir bölümüne Babiller sulmu yani “sağlık” adını verirdiler.... Kuş falı da tüm Eski Önasya kültürlerinde bilinen bir uygulamaydı. Bu uygulama da Grek ve Roma dünyasına Doğu'nun mirası olarak geçmiştir. Kökeni, Mezopotamya-Suriye bölgelerinde yatar gözükmektedir, ifadeleri için bkz.: Schwemer, 2002: 452-453.

³ “Doğa, hiçbir şeyi boşuna yaratmaz.” (Aristoteles); “Doğa, kendinden iyiliğe götürendir.” (Plutarkhos) ve “Doğa, evrende kötü hiçbir şey yaratmaz.” (Epiktetos); sözleri için bkz. Baraklis, 1983: 109 ve 111.

Bunların dışında İslam'da sağ elle yemek yemenin; tuvalete sol ayakla girip, sağ ayakla çıkılmasının, yazı yazmaya sağ taraftan başlanmasının da önemi vardır.⁴

Elbette, doğadaki tüm canlıların simetri olarak iki eli, iki ayağı var ve elbette ikisine birden aynı değer verilmekte ve kullanılmakta. Fakat, anlaşılan iyiyi temsil eden tanrısal işaret söz konusu olduğunda “sağ” tarafı, “soldan” ayıran dinsel bir ayrıcalık bulunmaktadır, olasılıkla içsese dayalı güçlü bir his olmasının ya da yön olarak kuzey esas alındığında güneşin sağdan doğuyor olmasının, ayrıca sağlık açısından çok önemli işlevi bulunan ve gelecekle ilgili işaretlerin en iyi gözlemlendiği karaciğerin de bedeninin sağ tarafında yer almasının düşünceye bir yansımaları olabilir.

Eski Yunanca'da “sağ” kelimesi “*deksios, deksia, deksion*” şeklindedir. Kelime, “sağ, sağ taraf” dışında “*dürüst, şanslı, becerikli, usta, akıllı, zeki*” gibi anlamları da içermektedir. Olasılıkla kelime, Yunanca “*almak, kabul etmek, başarmak, onaylamak, güvenmek*” anlamına gelen “*dekhomai*” fiiliyle bağıntılıdır. Ayrıca “*sağ elle sunmak, sağ elle selamlaşmak, karşılamak,*” şeklinde “*deksiomai*” fiili de konumuzla bağıntılıdır. Bu karşın, “*sol, sol taraf*” anlamı dışında “*uğursuz, beceriksiz*” anlamına gelen “*aristeros, aristera, aristeron*” kelimesi de sağa verilen değeri göstermektedir.⁵ Ayrıca, “güç” bakımından, sağ kelimesinin taşıdığı önem, Yunan dilindeki aksanlara da yansıtılmıştı. Sağdan başlayan aksan, kuvvetli, soldan başlayan aksan ise kuvvetsiz anlamına gelmekteydi

Kelimelere açıklık getirmek için “sağ”la ilgili eskiçağ yazılı metinlerden bazı örnekler verelim. Aşağıdaki cümlelerde, iyi niyet, selamlama, yeminde ve güvende sağ elin dinsel bir işlevi olduğu, sağdan gelenin uğurlu sayıldığı ve sağduyunun önemi vurgulanmaktadır. Örneklerin çoğu dinsel değer taşıyan tragedyalarda bulunmaktadır, özellikle de Euripides'in eserlerinde:

a. Sağ el: MÖ 480-406 yıllarında yüzyılda yaşamış Euripides'in eseri olan, Medeia'da Medeia, çocuklarına şöyle seslenir: “... Babanızı selamlamak ve bizimle beraber ona hitap etmek için buraya gelin! Dostlarınıza karşı olan kininizi annenizle beraber unutup. Artık barıştık, hiddetimiz düştü. Sağ elini tutun...”⁶

Euripides'in *İphigeneia Aulis'de* adlı tragedyasında, kızını kocaya vermekte tereddüt eden Tyndareos'un aklına yeminle bağıntılı şöyle bir fikir gelir:

⁴ İslam inancıyla ilgili bilgiler için Trakya Üniv. Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi sayın Fuat Günel'e teşekkür ederim. Ayrıca, İslam'da sağ elle yemek yemek ve tuvalet adabı için bkz. Uyan, Aldülatif (2007) http://www.sorularla İslamiyet.com/subpage.php?s=show_qna &id=13429 ve de [http://www.siirlerlemenkibeler.com/ksiirmenkibe/02Muhammed Aleyhisselam/251/1%20\(280\).htm](http://www.siirlerlemenkibeler.com/ksiirmenkibe/02Muhammed Aleyhisselam/251/1%20(280).htm).

⁵ bkz.: Liddell-Scott, 2004; 102,154, 156; ayrıca bkz.: Skiada, 1984: 257, 259'da (“deksionomai” ve “dekhomai” fiillerinin anlamlarına.).

⁶ Euripides, **Medeia**, dize 895-899 için bkz. Tanpınar, 1943: 45.

“*Talipler aralarında yemin ederek, sağ ellerini birbirlerine vererek, ateşte yakılan kurban etleri üzerine sunu dökeceklerdi, Tyndareos’un kızı, içlerinden birinin karısı olduktan sonra, herhangi biri kadını asıl kocasından ayırarak evinden kaçırarak olursa, diğerleri silahla yardıma koşacaklarına... yemin edeceklerdi.*”⁷

Yine aynı eserde, kızı kurban edilecek olan Klytaimenstra, Akhilleus’a yalvarırken şu ifadeleri de ekler:

“...Sağ elin, annen aşkına!” ve “Cinayetle ellerini kirletmek, ne kötü bir şey!”⁸

Euripides’in **Alkestis** adlı tragedyasında, güçlü, kuvvetli de dürüst yarı tanrı Herakles, konuğu olduğu dostu Admetos’a güvenle ilgili olarak şöyle söyler:

“Ben ancak senin sağ eline itimat edebilirim.”⁹

Euripides’in *Helene* adlı tragedyasında, Menelaos, başka bir kocaya varmayacağı üzerine başı üzerine yemin sözü veren karısı Helene’ye bunun üzerine şöyle der:

“Bu sözü sağlamlaştırmak için sağ elini ver.”¹⁰

MÖ 495-406 yılında yaşamış olan Sophokles’in **Antigone** adlı tragedyasında da çekilen onca acıdan sonra Koro, şarap tanrısı Dionysos’a seslenirken bir ara şöyle der:

“...Hey yüce Dionysos.... Uğurlu ayağınla gel, bizlere şifa ver...”¹¹

b. Sağdan gelen: İlk örnek, MÖ IX. yüzyılda yaşamış olan Homeros’un *İlyada* adlı destanından. Destan, MÖ 1200’lerde olan Troia (bugün Çanakkale-Hisarlık) savaşıyla ilgili. Destanın bir yerinde Troia kaliçesi Hekabe, Hektor’un ölüsünü almak için Akhalar odusuna gitmek isteyen Priamos’dan, iyiye işaret vermesi için Zeus’a yalvarmasını ister, Priamos da ellerini temiz suyla yıkadıktan sonra, gözlerini göğşe kaldırır, yere (toprağa) şarap döker ve baş tanrıya şöyle yakarır:

“İda’dan hükmeden güçlü tanrı, Zeus baba/... gönder kuşunu, hızlı habercini,/ en güçlü, en sevdiğin kuşunu,/uçsun sağdan, görevim onu gözlerimle...”¹²

Euripides’in *İphigeneia Aulis’de* adlı tragedyasında babasının hatası yüzünden tanrıça adına kurban edilmeye giden İphigeneia, şunları söyler:

⁷ bkz.: Euripides, **İphigeneia Aulis’de**, dize 58-67 için Kerman, 1945; 5; Kovacs, 2002; 172-173.

⁸ bkz.: Y.age dize 908 ve 1362, sayfa: 48 ve 69.

⁹ bkz.: Euripides, **Alkestis**, dize 1115 için Tanpınar, 1943; 64.

¹⁰ bkz.: Euripides, **Helene**, için Hatay, 1945; 71

¹¹ bkz.: Sophokles, **Antigone**, dize 1115, 1142-1143 için Dilmen, 2002; 112-113.

¹² bkz. Homeros, **İlyada**, 24, 308-312; Türkçe metinde, kartalla bağıntılı “**deksion**” kelimesi, “**sağdan**” olarak, Modern Yunanca tercümede ise “**uğurlu**” anlamına gelen “**aisio**” şeklinde çevrilmiştir, bkz.: Erhat-Kadir, 1984; 534; Yannakopoulos, 1992; 208-209.

“... İçinizden biri sepetleri götürmeye başlasın. Kutsal arpa taneleriyle ateş yakılsın. Babam da sağ taraftan başlayarak sunağın etrafında dönsün...”¹³

MÖ 434-355 yılları arasında yaşamış olan tarihçi Ksenophon’un, Pers (İran) kralı Küros’un eğitimini ele aldığı *Kyrou Paideia* adlı eserinde Kyros ve babası at üzerinde ordunun yanına giderken, sağ taraftan yaklaşan bir kartal görürler:

“...Böyle şeyler konuşarak Pers sınırına vardılar; bu arada sağ taraftan kendilerine doğru bir kartalın yaklaştığını görünce, Pers ülkesini koruyan tanrılarına ve kahramanlarına kendilerinin sağ salim gitmeleri için dua ederek, Pers ülkesinin sınırını geçtiler...”¹⁴

c. Sağduyuyla ilgili eskiçağ yazarlarında geçen birkaç cümleyi de ele almakta yarar vardır (Eski Yunanca’sı: *sofrosüne/saofrosüne*):

“Sağduyudan yoksunluğun insan için ne denli kötü olduğunu gösterdi,” “Sağduyu ile iyi öğüt verenlerden gerçeği öğrenmek,”¹⁵ ve “...(Persler) nankör olanların, tanruların, soyunun, vatanının ve dostlarının gözünde değersiz olduklarını düşünürler. Utanmazlığın (ikiyüzlülüğün), nankörlüğün ardından geldiğini de düşünürler; çünkü bunun tüm kötü davranışlara yol açan önemli bir etken olduğunu düşünürler. Çocuklara ayrıca sağduyuyu öğretirler; sağduyulu olmayı öğrenmek için günü basiretle geçiren yaşça daha büyük olanları izlemeleri, onlara çok katkı sağlamaktadır...”¹⁶ “Sağduyusu dizginliyordu tutkusunu...”¹⁷

Hemen yukarıda örnek cümlelerde geçen *sağduyu* kelimesinin Eski Yunanca’sı olan “*sofrosüne/saofrosüne*” üzerinde durmakta da yarar vardır. Bu kelimedeki (*sa*)’nın *sağlam*; (*ofrü*)’nün *bakışla* ilgili anlam taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Eski Klasik Yunancada *sos*, *son* olarak geçen, MÖ IX. yüzyılda yaşamış olan Smyrnalı (İzmirli) Homeros’da ise *saos*, *sa*, *saon* olarak geçen kelimenin anlamı *sağlam*, *güvenilir*, *kesin* demektir (hatta, buradaki *sa* ile Türkçe’deki *sağ* arasında bile kelime, harf ve anlam bakımından bir bağ da kurulabilir. Çünkü Eskiçağ Anadolu dilleri, coğrafi olarak halklar ve adetler çağlar boyu birbiriyle de kaynaşmışlardır. Örneğin, Türkçe’de taşıdığı anlam dışında etimolojisi verilemeyen “korku” kelimesinin Yunan mitolojisinde geniş yer tutan, kökeni Mezopotamya’ya uzanan, topraktan çıkan, görene dehşet veren “Gorgo/Korko” kelimesiyle bağıntılı olması; ayrıca Anadolu dâhil tüm tarım ülkelerinde sabanın

¹³ bkz. Euripides, *İphigeneia Aulis*’de, dize 1471-1473 için Kerman, 1945: 75, ayrıca bkz. dipnot 2: Sağ taraf uğurlu sayılırdı; ayrıca bkz.: Kovacs, 2002: 328-329.

¹⁴ bkz.: Ksenophon, *Cyropaedia*, II, I için bkz. Miller, 2001: 132-133; Eskiden, insanın sağ tarafındaki kartal uçuşunun çok iyiye işaret olduğu sanılmaktaydı, bkz. Papageorgiou, 1993: 143, dipnot: 1

¹⁵ bkz. Sophokles, *Antigone*, dize 723 ve 1240 için Dilmen, 2002: 96 ve 116.

¹⁶ bkz. Ksenophon, *Cyropaedia*, I, 2, 7-8 için bkz.: Miller, 2001: 16-17.

¹⁷ bkz. Aiskhylos, Persler, dize 766 için Dilmen, 2002; 55

binlerce yıl aynı şeklini koruması gibi. Bu örnekler çoğaltılabilir).¹⁸ Unutmayalım, Anadolu'da doğusunda MÖ V binden itibaren etkin olan Mezopotamya, Sümer, Asur, Hitit gibi önemli kültürlerinin yanı sıra MÖ II. binin sonlarından itibaren özellikle de Batı Anadolu başta olmak üzere zamanla Karadeniz ve Akdeniz kıyılarına yayılan, son üç bin yılda önemli bir Yunan etkisi de bulunmaktadır, Akdeniz, Mısır ve Girit etkisi taşıyan.

Sağ tarafın taşıdığı değeri sol tarafla karşılaştırmak için, şimdi de “sol”la ilgili birkaç örnek verelim:

Euripides'in **Rhesos** adlı tragedyasında, savaş zamanı gerek olmadığı halde sürülerini bırakıp tanık olduğu bir haberi iletmeye gelen ve bu hatası yüzünden Hektor'un öfkelenmesine yol açan çoban, buna karşılık olarak şöyle der:

“Biz sığırtmaçlar akılsızız! Başka türlü demem.” Buradaki *akılsız* kelimesinin Eski Yunanca'daki karşılığı olan *“skaios,”* *“sol taraftan, şanssız, beceriksiz, kaba, akılsız”* gibi anlamları taşımaktadır. Dolayısıyla metinde çoban, kendilerinin yaptığı düşüncesizliği sol tarafa bağlamaktadır.¹⁹

Eskiçağda Doğu ve Yunan dünyasının çeşitli halklarını, siyasal düzenlerini ve adetlerini anlatan, MÖ 484-410 yılları arasında yaşamış olan Herodotos da Mısır'la bağıntılı olarak Ethiopia içlerindeki iki yüz kırk bin Mısırlı kaçak savaşçıdan bahsederken şöyle bir açıklamada bulunur:

*“Bu kaçaklara Asmakh derler. Bu kelime Yunanca'da “Kralın sol yanında duranlar,” anlamına gelir...”*²⁰

Bununla beraber, eskiçağ doğu dünyasında yazıyı bilen ve kullanan başka kültürlerde de “sağ” kelimesinin taşıdığı değeri gösteren izler bulunmaktadır. Kısaca bunları belirtirsek: MÖ II. binde Anadolu'da hâkim kültür olan ve aslında kendilerine Neşa'lılar demelerine karşın, nedense Hititler diye adlandırılan halkın kullandığı dilde (Hititçe'de), *“kunna”* kelimesi, *sağ ve doğru* anlamına gelmektedir.²¹ Nitekim, Hitit dünyasına ait yazılı bir falda şu ifadeler geçmekte: “KRAL HAKİKATİ eline aldı ve SAUSKATTİ'nin sağına koydu. İkinci “gün” KÜÇÜK HASTALIK alındı ve o İYİleşti. Üçüncü “gün” TANRILARIN GAZABI alındı ve GÖK YÜZÜNÜN GÜNEŞ TANRISI'na verildi...”²² ayrıca, Neşalılarda tanrılara sıvı dökme işinin sağ elle yapıldığını da belirtelim.

¹⁸ **sos, saos** kelimesi için bkz.: Liddell-Scott, 2004; 688; ayrıca bkz.: Skiada, 1984; 819.

¹⁹ bkz.: Liddell-Scott, 2004; 637; ayrıca bkz.: Skiada, 1984; 770; Euripides, **Rhesos**, dize 268 için bkz.: Roussos, 1991: 54-55, ayrıca (dize 271 olarak), Kovacs, 2002: 282-283.

²⁰ bkz.: Herodotos, II, 30 için Ökmen, 1991: 94.

²¹ Bossert, 1935: 9.

²² bkz.: Schwemer, 2002: 453.

Ayrıca, MÖ III. bine uzanan Antik Mezopotamyalılarda da sağ el selamlaşmanın, yardımın, saflığın, yani dürüstlüğün eliydi, yemek için kullanılan eldi. Buna bağlı olarak, olasılıkla karaciğerin, takım yıldızlarının sağ tarafı çoğunlukla kehanetlerde iyiyi, sol taraf ise kötü gelecekle bağlantılıydı.²³ MÖ III. bine ait önemli bir doğu kültürü olan Sümerlerde (Suriye-Irak) de *sağ*, *sağ taraf* ve *akıllı* anlamına gelen “zag” kelimesinin varlığı da kelimenin eskiçağda taşıdığı değerleri vurgulamaktadır (yeri gelmişken, Sümer dilindeki “zag” ile Türkçedeki “zeki” kelimeleri arasında da etimolojik bir bağ bulunabilir. Bu vesileyle, pek çok şeyi içinde barındıran Türkçe’nin geçmiş çağlardan itibaren taşıdığı dil izlerin araştırmasının kültürümüz için ne denli önemli olduğunu da vurgulayalım).

Sonuç olarak, bu çalışmayla, çağlar boyu değişen dinsel inanışlar, siyasi düzenler ve adetlere karşın, eskiçağ yazılı belgeleriyle, Türkçe’de yerleşik kalan, olasılıkla köksel bağının, Eski MÖ I. bin Yunan Anadolu İon lehçesindeki “sa-”ya ve MÖ III. Sümer dilindeki “zag”a da uzanabilen “sağ” kelimesinin ve sağ elin, çeşitli kültürler aracılığıyla en az beş bin yıldan beri dinsel olarak, iyi niyetin, selamlamanın, tereddütsüz kabulün, yemine güvenilirliğin, dürüstlüğün simgesi olarak aynı anlamının ve değerinin değişmeksizin yerinde korunduğu, sağdan gelenin uğurlu sayıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Eskiçağ Yazarları ve Çeviri Metinleri

Aiskhylos, Dilmen, Güngör, **Aiskhülos Persler**, Mitos-Boyut Yay. İstanbul 2002.

Alkestis Helene Hatay, Vahdi, **Euripides Helene**, MEB, Ankara, 1945.

Cyropaedia, Papageorgiou, A., **Kyrou Paideia**, Kaktos Ekdotis, Atina 1993.

Herodotos, Ökmen, Müntekim, **Herodot Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991.

Homeros, Erhat, A.-Kadir, A., **Homeros İlya da**, Can Yayınları, İstanbul 1984.

İlya da, Yannakopoulos, Panayotis, **Omiros İlias**, Cilt 6, Atina 1992.

İphigeneia Aulis’de Kerman, Lamia, **İphigeneia Aulis’de**, MEB, Ankara 1945.

Kovacs, David, **Euripides Bacchae, Iphigenia at Aulis, Rhesus**, LCL, London 2002.

²³ bkz.: Black-Green, 2003: 184.

Ksenophon, Miller, Walter, **Ksenophon Cyropaedia**, Cilt I, LCL, London, 2001.

Medeia, Tanpınar, A. Hamdi, **Euripides Medeia**, MEB, Ankara 1943.

Persler Euripides, Tanpınar, A. Hamdi, **Euripides Alkestis**, MEB, Ankara 1943.

Rhesos, Roussos, Tasos, **Euripides Rhesos**, Atina 1991.

Sophokles, Dilmen, Güngör, **Antigone**, Mitos-Boyut Yay. İstanbul 2002.

2. Modern Kaynaklar

Baraklis, Har., (1983), **Arkhaia Gnomika kai Laiki Sophia**, Atina.

Black, J-Green, A., (2002), **Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü**, Aram Yy, İstanbul.

Bossert, H. Th., (1935), **Etice Formlar Bilgisinin Örnek Derlemesi**, İst. Üniv. Yay.

Liddell-Scott, (2204), **Greek-English Lexicon**, Oxford.

Schwemer, Daniel (2002) “Karaciğer Falı, Talih Falı, Kuş Uçuşu ve Düş Yorumları,

Alamet Yorumunun Türleri ve İşlevleri,” **Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk**, Kunst-und Ausstel Lungshalle der Bundesrepublik, Bonn, s. 452-453.

Sevin, Veli, (1995), **Anadolu Arkeolojisi**, Der Yayınları, İstanbul.

Skiada, L. **Monotoniko Leksiko tis Dimotikis Glossa**, Atina 1984.

3. WEB

Uyan, Aldüllatif, (2007), [http://www.sorularlaslamiyet.com/subpage.php?s=showqna&id=13429.-\(2002-007\)](http://www.sorularlaslamiyet.com/subpage.php?s=showqna&id=13429.-(2002-007))

[http://www.siirlerlemenkibeler.com/ksiirmenkibe /02Muhammed Aleyhisselam/251/1%20\(280\).htm](http://www.siirlerlemenkibeler.com/ksiirmenkibe /02Muhammed Aleyhisselam/251/1%20(280).htm).

